

Erken Cumhuriyet Dönemi Elitlerinin Yazılarında Batı İmgesi: Kabul, Temkin ve Misyon

Oğuz Bilge GÜNGÖRDÜ*

Özet

Batı uygarlığının zaferleri, Doğu ülkelerinin elitlerinin ilgisini çekmiş ve onları bu zaferlerin sırlarını araştırmaya sevk etmiştir. Bu araştırmalar sonucu Doğulu elitler, yazılarında Batı'ya dair çeşitli imgeler üretmişlerdir. Türkiye'nin erken Cumhuriyet elitleri bu konuda bir istisna teşkil etmemektedir. Erken Cumhuriyet elitleri, Batı'dan bahsettikleri yazılarında üç çeşit imge üretmişlerdir: Kabul ve takdir, temkin ve şüphecilik, medeniyet taşıma misyonu. Kabul ve takdir imgesi, elitlerin Batı uygarlığını diğer uygarlıklardan üstün görmesi ve Türkiye'nin Batılılaşmasını desteklemelerini ifade eder. Temkin ve şüphecilik, elitlerin Batı uygarlığının eski gücünü yitirdiği ve anti-kolonyalist mücadelelerle zayıfladığına dair görüşlerini kapsar. Medeniyet taşıma misyonu, elitlerin Türkiye'yi Doğu ülkelerine Batı uygarlığı ihraç eden bir ülke olarak görmelerini ifade eder. Bahsi geçen imgelerin incelenmesinden üç sonuç çıkmıştır. Birincisi, erken Cumhuriyet elitlerinin yazılarındaki Batı imgesi tek tip değil, çeşitlidir. İkincisi, Fransız, Rus ve İran devrimlerinde görülen rejim ihracı fikrinin benzeri söz konusu imgelerde medeniyet ihracı olarak kendini göstermektedir. Üçüncüsü, Kadro dergisi yazarları Batılılaşma paradigmasından kopma eğilimi göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet, Elitler, Batı imgesi, Batılılaşma, Türk modernleşmesi

Abstract

The victories of the Western civilization attracted the attention of the elite of the Eastern countries and urged them to research the secrets of these victories. Early Republican elite of Turkey are no exception in this regard. Early Republican elite produced three types of images in their writings on the West: Acceptance and admiration, caution and scepticism, mission to bring civilization. The image of acceptance and admiration expresses the elite view of Western civilization as superior to other civilizations and their support for Turkey's Westernization. Caution and scepticism includes elite views on Western civilization losing its old strength and being weakened by anti-colonialist struggles. Mission to bring civilization expresses the elite view of Turkey as a country that exports Western civilization to the Eastern countries. Three conclusions emerged from the examination of the aforementioned images. Firstly, Western image in the writings by early Republican elite is not monotype but diverse. Secondly, the idea of regime export that was seen in French, Russian and Iranian revolutions, shows itself as civilization export in these images. Thirdly, writers of Kadro magazine tend to break away from the Westernization paradigm.

Keywords: Early Republic, Elite, Western Image, Westernization, Turkish Modernization

* Dr. Öğretim Görevlisi., Atılım Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
oguz.gungordu@atilim.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0053-9570

Giriş

Batı uygarlığının coğrafi keşifler süreciyle başlayan ve Sanayi Devrimi ile hız kazanan güç genişlemesi, ister istemez Batı-dışı topraklarda derin yankılara vesile olmuştur. Batılı devletlerin Amerika, Asya ve Afrika'da karşılaştıkları Batılı olmayan devletleri bozguna uğratma ve pek çoğunu yıkarak istiklallerini sona erdirmeye konusunda gösterdikleri başarı, yenilgiye uğrayan milletlere mensup devlet adamlarını ve başka seçkinleri derin düşüncelere sevk etmiştir. Daha önceki rakiplere oranla çok daha kalıcı bir üstünlük kuracak gibi görünen bu yeni rakip karşısında ne yapmalıydı? Onun galibiyet sırları nelerdi? Bu sırların çözümüyle alınacak dersleri kendi ülkelerine nasıl aktarabilirlerdi? Tüm bu meseleler, mağlup milletlerin ileri gelenlerinin zihni için ciddi bir meşguliyet kaynağı olmuştur.

Osmanlı yöneticileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa karşısında askeri bağlamda ciddi yenilgiler almaya başlamasının ardından bu duruma türlü çareler aradılar. Öncelikle bozgunun ilk hissedildiği askeri sahaya dönük yapılan yenilik çalışmaları, yeterli olmadıkları anlaşılınca kültürel, sosyal ve kurumsal sahalara da uzanmaya başladı. Nihayet Tanzimat Fermanı ile başlayan süreçte Osmanlı yöneticileri tam anlamıyla Batı'ya dümen kırmaya ve hukuk sahası da dahil olmak üzere çok daha geniş çaplı bir Batılılaşma programı uygulamaya karar verdiler. Devam eden reformlar ve iki Meşrutiyet tecrübesinin arkasından I. Dünya Savaşı bozgunu ve nihayet Millî Mücadele'nin kazanılması ile birlikte artık Türkiye Cumhuriyeti tarih sahnesine çıkmıştı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları, erken Cumhuriyet dönemi olarak isimlendirilen bir zaman dilimidir. Bu zaman dilimi, yukarıda özetlenen Batılılaşma sürecinin en fazla hız kazandığı ve en radikal bir şekilde uygulandığı dönem olarak da değerlendirilebilir. Bahsi geçen dönemde, daha önce yapılan yenilik girişimlerine kıyasla daha kökten bir tavır sergilendiği gibi, Batı uygarlığının ve onu oluşturan ulusların mahiyeti üzerine de uzun uzadıya kafa yorulduğu görülmektedir. Batı uygarlığının kaynakları, başarı sırları, Türkiye'ye uyarlanabilirliği gibi meseleler, erken Cumhuriyet dönemi elitlerinin sık sık gündemine gelmiştir. Erken Cumhuriyet elitleri, bazen Batı uygarlığını bir bütün olarak ele alıp, bu genel çerçeveye dair yorum yapmayı uygun görürken, bazen de Batı uygarlığının timsali saydıkları belli bir memleket üzerine görüşlerini yansıtmayı uygun bulmuşlardır.

Erken Cumhuriyet elitlerinin zihinlerindeki Batı imgesini işledikleri metinlere göz gezdirildiği vakit, söz konusu imgeyi üç başlık altında toplanabilecek şekilde tasvir ettikleri görülmektedir: Kabul ve tak-

dir, temkin ve şüphecilik, taşıyıcılık misyonu. Her bir başlıkta, erken Cumhuriyet elitlerinin o başlığın kapsamına dahil olan görüşleri, ilgili kaynaklar ışığında irdelenmiştir. Bu vesileyle, erken Cumhuriyet elitlerinin zihninden ve kaleminden tek tip bir Batı imgesinin sadır olmadığı gösterilecek, Batı'dan, Batı uygarlığından ve Batı milletlerinden ne anlaşılması gerektiğine dair bazen hayranlık, bazen kuşku içeren, bazen milletçe benimseme, bazen de başka milletlere öğretme teması çevresinde dolaşan imgelerin çeşitliliği ortaya konacaktır.

Kabul ve Takdir

Erken Cumhuriyet elitlerinin Batı'ya bakışını içeren metinler incelenince ortaya çıkan ilk kategori, kabul ve takdir duyguları içeren yazılardan oluşmaktadır. Bu tür yazılarda Batı uygarlığına yönelik olumsuz değerlendirmeler ön plana çıkmaktadır. Erken Cumhuriyet elitleri, Batı uygarlığına karşı kabul ve takdir duygularını ifade ederlerken, bunu muhtelif yollarla yapmışlardır. Bu yollardan bir tanesi, Batı medeniyeti ile diğer medeniyet tiplerini mukayese etmek ve böylelikle Batı medeniyetinin üstünlüğünü ispat etmektir. Türkiye'nin neden Batı medeniyetine katılmak zorunda olduğu konusu, bu tür bir kıyaslama ile temellendirilmektedir. Bazen, Türklerin ırksal köklerinin şimdiki Batı dünyasını oluşturan milletler ile ortak olduğu tezi ön plana çıkmaktadır. Türklerin beyaz ırktan olduğu ve Türklerin anavatanı olan Orta Asya'nın beyaz ırka kaynaklık ettiği gibi görüşler, bu tarz bir ortaklığı delillendirmek amacıyla kullanılmıştır. Batı kavramını değerlendirirken onu belli bir Batılı millet üzerinden örnekleyerek olumlayan yazılara da rastlanmaktadır.

Medeniyetler arası karşılaştırma yöntemiyle Batı'yı olumlama taktiği güden elitlerden birisi, dönemin düşünürlerinden Ahmet Ağaoğlu'dur. Ağaoğlu, insanlık alemini üç farklı medeniyete –Garp, İslam, Buda-Brahman- bölerek irdeleme konusu yapar ve bunlardan birincisine girme lüzumunu ispata gayret eder. Garp medeniyetinin diğer ikisini yenilgiye uğrattığını ifade eden Ağaoğlu, bu başarının gerekçesi olarak dinamizmi öne çıkarır. Kanaati odur ki diğer iki medeniyet statik nitelikte iken Garp, dinamiktir. Diğer iki medeniyet de eski zamanlarda ilerlediği ve açıldığı halde bir noktada donup kalmış, Garp ise yürüyüşünü sürdürmüştür. Ağaoğlu bahsi geçen farklılığı izah için İslam ve Buda-Brahman uygarlıklarının ilahi kitaplara ve rivayetlere bağlılığını, Garp'ın ise beşeri kaynaklardan beslenmesini gündeme getirir. Bir tarafın Ramayanalar'a ve İbn-i Abbas'a, öbürünün Eflatun ve Aristo'ya dayandığını söylerken verdiği hüküm nettir: Garp'ta akıl-

dan uzaklaşma görülen zamanlar olduysa da bunlar geçici niteliktedir ve sona erdiğinde yürüyüş devam etmiştir. Buda-Brahman ve İslam medeniyetlerinde ise akli esas alma davranışı sürekli olamamış ve bu medeniyetler taşlaşmıştır. Dolayısıyla Garp kültürünün alınması bir zarurettir (Ağaoğlu, 2013: 108-109). Dönemin başka bir aydını, 'Habil Adem' takma ismiyle yazan Naci İsmail Pelister, tüm dünyada en mutlu yaşamı, en kuvvetli yönetimleri, en gelişmiş insan tipini Batı uygarlığının meydana getirdiğini ileri sürmektedir. Bu görüşüne delil olarak Amerika'yı insan yapanın Batı bilimi, Japonya'yı modern kılanın Batı kafası, Balkan kavimlerini Türkler karşısında muzaffer kılanın Batı'dan alınan bilgiler olduğunu ileri sürmekten çekinmez (Habil Adem, 2010: 13-14). Batı'daki her töre ve davranışın insana hizmet amacı taşıdığını ileri süren yazar, Doğu ve Batı zihniyetlerinin asla bağdaşamayacağı, bu nedenle ikisinden birini seçmek gerektiği konusunda ısrarcıdır. Kanaatine Doğu, insanı Allah'a ait saymakta ve ahireti istemeyi esas kabul ederken, Batı'da ise insan insana ait sayılmakta ve bu dünyada güzel yaşamak hedeflenmektedir. Bu ikisini birleştirmeye çalışmak boşa kürek çekmektir (Habil Adem, 2010: 16).

Bazen de Batı medeniyeti, öğrencisini imtihana tabi tutan bir öğretmen suretinde kendini gösterir, böylelikle yine Batı medeniyetine üstün bir konum atfedilir. Millî Mücadele sürecinde yaşanan olayları Avrupa tarafından Türklere yapılan bir imtihan olarak değerlendiren bir örneğe göz atmak ilginç olabilir. Hasan Ali Yücel, 1925 senesinde *Millî Mecmua*'da çıkan bir yazısında I. Dünya Savaşı'nda alınan mağlubiyeti, Avrupa'nın öğretmenliğindeki bir dersten alınan sıfır puana benzeter. Ona göre Türk milleti sıfır puana razı olmamış ve bir ikmal sınavı anlamına gelen İstiklal Harbi'ni kazanmak yoluyla sıfır puanı tam puana çevirmiştir (Bora, 2017: 65). İstiklal Harbi'nin karşı tarafında doğrudan veya dolaylı yer alan Avrupalı devletlerin mevcudiyetine karşın, verilen mücadelenin Avrupa terazisinde tartılıp değer biçilir bir hadise şeklinde ele alınması, Batı medeniyetine atfedilen ahlaki üstünlüğün bir işareti olarak görülmelidir.

Türk Tarih Tezi, bu başlık altında ele alınması çoğu kişiye şaşırtıcı gelecek bir meseledir. Çeşitli kadim uygarlıklarda Türk tesiri arayan ve bu nedenle Türkmerkezci bir bakış açısına sahip olmakla itham edilen bir tez, nasıl olur da Batı uygarlığının Türkiye'de kabulü ve takdir edilmesi başlığına konu olacak bir içeriğe sahip olabilir? Bunu anlamak için Türk Tarih Tezi'nin Türklerin ırksal köklerine dair görüşlerine yakından bakmak faydalı olabilir. Tezin en temel eseri sayılan *Türk Tarihinin Ana Hatları*'nda dünyada hangi ırkların yaşadığı ve bunların nerelerde hâkim olduğu teker teker sayılırken beyaz ırka örnek olarak

Türklerin verildiği gözlerden kaçmamaktadır: “Baykal gölü çevresinden başlayarak Altaylar ve Orta Asya’dan itibaren Hazer Denizi ve Karadeniz havzalarıyla Adalar denizi ve Tuna boylarına kadar olan geniş alanlar, binlerce ve binlerce senelerden beri genellikle beyaz renkli olan Türklerle meskûndü. Kuzey Asya ve Avrupa kıtalarında da beyaz insanlar oturuyordu. Fakat bu beyazlık derecesinin kutba yaklaştıkça ve Asya’nın doğusuna ve güneyine indikçe beyaz ve esmere doğru değiştiği yerler vardır; bundan dolayı beyaz ırk ikinci derecede iki veya üç ırka daha bölünebilir. Sarı saçlı, mavi gözlü, uzun boylu insanlar, çoğunlukla bu ırkta görülür” (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1999: 46).

Türlere beyaz ırk anlatılırken bu kadar merkezi bir rol atanması, esasen onları bir bakıma Avrupalılarla akraba kılmaktadır. Dahası, Orta Asya’da uzun süre Türklerle ortak bir tarih paylaşmış bulunan Moğollar, *Mongoloit* adı verilen başka bir ırkın parçası olarak değerlendirilmekte ve bir bakıma Türk ile Moğol’un arası ırk bahsinde ayrılmaktadır (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1999: 46). *Kemalizm* isimli eseri ile teorisyenliğini konuşturan Munis Tekinalp, Batı ve Doğu tarihçilerinin yanı sıra Türk tarihçilerinin de Türkleri Moğol ırkından göstermesini esefle anar ve Ziya Gökalp gibi Türkçü isimlerin dahi ancak “korca korca” Moğol yerine Turan veya Altay ifadelerini koyabildiklerini ifadeye koyar. Kemal Atatürk’ün bu batıl görüşü sona erdirmesini ve yerine Türkleri Hint-Avrupalıların parçası sayan görüşü koymasını ise olumlu karşıladığı görülmektedir. Nitekim ona göre kadim Çin kitaplarında Türk hükümdarlarının uzun boylu ve mavi gözlü olarak anılması, Farsça yapıtlarda uzun boylu ve güzel yüzlü Selçuklu seçkinlerinden bahsedilmesi, Arapça eserlerde ise beyaz renkli, güzel gözlü ve boyu uzun Atabey prenslerine dair tasvirler olması, Atatürk’ün Hint-Avrupa ırkına mensup Türkler görüşünü doğrulayan kanıtlardır (Tekinalp, 2012: 125-127).

Bir önceki paragrafta Türklerin beyaz ırk sayılması konusunda verilen bilgiler, elbette Türk Tarih Tezi’nin Batılı tarih tezleriyle yüzde yüz uyumlu olduğu veya Türkmerkezci olmadığı manasına gelmemektedir. Esasen Türklerin Batımerkezci tarih anlayışında Türklerle irtibatlı sayılmayan uygarlıklarda pay sahibi olarak gösterilmesi dahi bunu anlamak için yeterlidir. Ayrıca çoğu Batılı tarih görüşünde göçebelikle başlamış olarak ele alınan Türk tarihini yerleşik medeniyetin öncüsü olarak gören ve gösteren bir anlayış bahis konusudur. Bununla birlikte, Batımerkezci tarih anlayışının medeniyet kuruculuk konusunda beyaz ırka verdiği müstesna rolün –Türkleri beyaz ırka dahil etmek ve beyaz ırkın vatanını Orta Asya’ya taşımak yoluyla da olsa- onaylanmış olması, Türkleri Batı uygarlığının çıkış noktası olan uluslara yaklaştıran bir faktör olarak göze çarpmaktadır.

Batı medeniyetine ilginin belli ülkeler özelinde somutlaşmasını gözden kaçırmamak gerekir. Kimi zaman genel bir Batı imgesi ve buna yüklenen anlamların ötesinde, farklı farklı ülkelerin Batı'nın timsali olarak ele alınması ve bu şekilde takdir görmesi söz konusudur. Bu, bazen Amerika kıtası üzerinden kendini gösterir. Söz gelimi Falih Rıfki Atay, Latin Amerika'ya 1927 senesinde yaptığı bir yolculuğun ardından Avrupa'nın değil Amerika'nın Batılılığını esas alma gerekliliğini savunacaktır. 1930'larda ise İngiltere'nin çöküşte olduğunu ileri sürerken, Sovyetler Birliği, Almanya ve İtalya'yı daha çekici bulmuş ve Almanları İngilizlere kıyasla "daha yaratıcı ve atılgan" bulduğunu açıklamıştır (Bora, 2017: 78). Almanya'yı 'ideal Batı' olarak değerlendiren görüşlerin Falih Rıfki Atay'la sınırlı olmadığını hatırlamak zaruridir. Özellikle askeri çevrelerin Almanya'ya dostane bir yaklaşım sergilediği görülmektedir (Belge, 2011: 712). Görüldüğü üzere 'ideal Batı'yı temsil eden ülke' kavramı akışkan bir tabiata sahiptir. Aynı yazarın dahi farklı zamanlarda farklı memleketleri Batılılaşma modeli olarak görmesi söz konusu olmuştur.

Belli Batı ülkelerine bakıştan söz açmışken, İngiltere ile ilgili dikkat çekici bir örneğe burada yer vermek isabetli olacaktır. Dersim hadiselerine dair Londra radyosunun yayınlarını değerlendiren bir yazısında Ahmet Emin Yalman, günümüz insanına çok tanıdık gelecek ifadeler kullanmaktadır. *Dünya Sesimizi Duymalı* başlığını attığı yazıda Yalman, Londra radyosunun "Dersimdeki mevziî hâdiselerden Kürtlük timsali bir isyan" diye bahsetmesinden yakınmaktadır. Fakat bu yakınmanın, hiçbir şekilde İngiltere'ye karşı bir kırgınlığa dönüşmediği, yazıda "Londra dost bir merkezdir. Her işte bizim iyiliğimizi ister. Her sahada menfaatlerimiz muvazidir" şeklinde tespitler yapılmasından anlaşılacaktır. Yalman'a göre Londra radyosunun Dersim ile ilgili yayınları, Türkiye'nin kendini yurtdışına anlatmak için gereken teçhizata sahip olmamasından kaynaklanmaktadır (Günel, 2010: 269). Kuşkusuz Yalman, dönemin aydınlarından yalnız birisi olması hasebiyle erken Cumhuriyet döneminin elitlerinin tümünü değil, belli bir damarı temsil etmektedir. Bununla birlikte bugün de Türkiye'nin herhangi bir tezi Batı ülkelerinde kabul görmediği zaman bunun "Kendimizi anlatamıyoruz" gibi cümlelerle yorumlanması, Türkiye kendini bir anlatabilse karşı tarafın otomatikman Türk tezini kabul edeceği gibi bir anlayışın mevcudiyeti, zikredilen damarın görüldüğünden daha uzun bir tarihe sahip olduğunu düşündürmektedir.

Temkin ve Şüphecilik

Erken Cumhuriyet elitlerinin Batı'ya dair değerlendirmelerinde rol oynayan ikinci önemli konu başlığı, temkin ve şüpheciliktir. Bu başlığa dahil olan değerlendirmelerinde erken Cumhuriyet elitleri, bir önceki başlıktakilerin aksine Batı'ya dair negatif görüşler paylaşmaktadır. Batı dünyasının artık eski gücünde olmadığı hem iç çalkantılar hem de uyanan sömürge halklarının mücadelesi sebebiyle gittikçe sarsılmakta olduğu gibi düşünceler buna örnektir. Dahası, zaman zaman söz konusu mücadeleleri bizzat teşvik eden ve eylemcilere Millî Mücadele'yi bir kutup yıldızı olarak sunan bir perspektif kendini göstermektedir. Kimi zaman işin daha da ileri götürüldüğü, örneğin Avrupa'nın dayandığı değerler manzumesinin dahi -Fransız İhtilali'nden başlayarak- sorguya tabi tutulduğu ve Türkiye'nin Avrupa'nın yerine geçeceğinin savunulduğu görülmektedir.

Şeref Aykut, Kemalizm'i teorize etme girişimleri arasında önemli bir mevkiye sahip olan eseri *Kamâlizm*'de Avrupa ülkelerinin hem içerde hem dışarıda yaşadığı sorunları bir arada değerlendirmekte ve Avrupa için eski güzel günlerin geçtiğini haber vermektedir. Aykut'a göre Avrupa'nın artık eski refahı söz konusu değildir ve 1914 senesindeki zenginliklerini özleyen Avrupa hükümetleri, sömürgelerdeki baskıyı arttırmak suretiyle maddi durumlarını düzeltmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte artık sömürgelerin eskisi kadar sömürülemez olması, Avrupa ülkelerinde ciddi bir işsiz nüfusuna sebep olmuştur ve bu işsizler ordusu, hükümetleri tehdit altında bırakacak bir patlama potansiyelini barındırmaktadır. Sömürgelerde ise Asyalı ve Afrikalı milletler artık istiklalleri için çarpışmakta ve zincire vurularak çalıştırılmaktansa sömürge meydanlarında bomba atmaya yeğlemektedir (Aykut, 2008: 43). Aykut'un görüşleri, Marksist literatürde de sıkça değinilen, kapitalist gelişmenin ilerlediği ülkelerde hem içerde sınıfsal çelişkilerin gittikçe ilerlemesi, hem de dışarıda sömürülen ülkelerle olan çelişkilerin şiddetlenmesi tezinin Kemalist literatürde de karşılığını bulması açısından dikkate değer malzemeler sunmaktadır.

Kadro dergisi, Kemalizm'i Marksizm'e yakınsayan, antiemperyalist ve antikapitalist tonlara sahip bir ideoloji olarak işleme gayreti nedeniyle özel olarak incelenmeyi hak etmektedir. *Kadro*'da yayınlanan *Milyonların Marşı* başlıklı bir şiirinde Behçet Kemal Çağlar, Asya milletlerine esarete karşı ayaklanma ve çarpışma çağrısında bulunmaktadır. Anti-emperyalist bir manifestoyu çağrıştırırcasına kaleme alınan şiirde Çağlar, emperyalizmi altından yapılmış bir kupaya, Avrupa kıtasını ise bir yarış sahasına benzetmekte, Asya'yı ise eski öğretilerin

kokusu ile kendinden geçmiş bir halde bir akasya ağacının altında yatar halde düşlemektedir. Asya milletlerinin Avrupalı güç sahiplerinin mezbahalarına kurbanlık koyunlar gibi yürümeyi bırakmasını söyleyen şair, bilhassa Hindistan ve Çin'in adını anmakla birlikte kurtuluş arayan tüm milletlere seslenmekte ve hepsinin kurtuluş yolunun bir Dumlupınar'dan geçtiğini söylemek suretiyle Millî Mücadele'yi örnek göstermektedir. Dumlupınar Meydan Muharebesi, onun dizelerinde dünyaya özgürlük tohumunu ilk saçan hadise olarak imgelenmektedir (Behçet Kemal, İkinci Teşrin 1932: 41). Çağlar, Batı dünyası ve onun sömürgeci sistemine eleştirel gözle bakmanın ötesinde, bağımsızlık mücadelelerine Türkiye'yi örnek almayı salık vererek bölüm başlığında belirtilen temkinli ve şüpheli tavrı, eylem tavsiyesi boyutuna taşımaktadır.

Kadro dergisinde Şevket Süreyya Aydemir'in imzasını taşıyan yazılarda, Şeref Aykut'un Avrupa'nın devrini tamamlamak üzere olduğu görüşünün tekrar edildiği görülmektedir. Aydemir, konuya dair kaleme aldığı bir yazının henüz başlığında dahi görüşünü açıkça belli etmektedir: "Biz Avrupanın hayranı değil, mirasçısıyız!" (Şevket Süreyya, Mayıs 1934: 43). Aykut'la paralel düşündüğü bir başka nokta, I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası Avrupa'nın durumunda bir değişim yaşandığı savıdır. Aydemir, Avrupa'nın savaş öncesinde milletlerarası planda ulaşabileceği en üst noktaya vardığı ve tüm dünyaya hem ekonomik hem politik, hem de düşünsel olarak egemen olduğu noktasında tereddütsüzdür. Nitekim bahsi geçen egemenliğin bir yan etkisi olarak mağlup ülkelerdeki aydınlarda Avrupa'da ortaya çıkan her görüşü onaylama ve bunu ilericiğin önkoşulu sayma eğiliminin ortaya çıktığına işaret eder. Bununla birlikte, savaş sonrası ortam değişmiş ve artık Avrupa'dan zuhur eden toplumsal görüşler de hücumu uğramaya başlamıştır. Üstelik geri kalmış ülke aydınları da artık Avrupa'nın politik ve fikrî hegemonyasına başkaldırmaya başlamıştır. Şevket Süreyya'nın konuya dair hükmü ise kendi devri için bile oldukça radikal sayılabilir: O, Avrupa'nın politik ve ekonomik sisteminin sömürsüne nefret duyduğunu söylemekle kalmaz, Avrupa kökenli sosyal fikirlere dahi mutlak bir hayranlık duymadığını, Fransız İhtilali'nin akli muzaffer kılma iddiası ile yola çıkıp neticede sınıfların sınıflara ve ulusların uluslara tahakkümünden başka bir şey doğurmadığını iddia edecek kadar ileri gider. Türkiye'nin, Avrupa'nın yalnızca bilimsel metodunun ve tekniğinin hayranı, hatta mirasçısı olduğunu söylemek suretiyle yazı başlığındaki mirasçılıktan kastını ortaya koymayı da ihmal etmez (Şevket Süreyya, Mayıs 1934: 43-45). Aydemir'in görüşleri, Batı uygarlığına karşı şüpheli tavrın Batı'nın fikrî temellerini sorgulama,

hatta Türkiye'yi Batı'nın yerine geçecek memleket olarak görme derecesine varması nedeniyle *Kadro* geleneğinin Kemalist düşünce içerisindeki ayrıksı niteliğini vurgulamaktadır.

Taşıyıcılık Misyonu

Taşıyıcılık misyonu, erken Cumhuriyet elitlerinin Batı'ya bakışı hususunda dış ülkelere dönük bir perspektifin ifadesidir. Bu misyon çerçevesinde kaleme alınan metinlerde erken Cumhuriyet elitleri Batılılaşmayı yalnızca Türklerin değil, Doğu memleketlerinde oturan başka ulusların da benimsemesi elzem olan bir husus olarak değerlendirir ve Batı uygarlığının söz konusu ülkelere ihraç edilmesi konusunda Türkiye'ye özel bir görev atfederler. Bu bakış açısına göre Türk milleti, geçmiş zamanlarda farklı milletlere -örneğin Avrupa uluslarının atalarına da- uygarlık öğretmiş, onları teknik ve yaşam şekli açısından ileri safhalara taşımıştır. Bu misyon, artık Avrupa'nın muasır medeniyet merkezi haline geldiği bir çağda Batı medeniyetini Batı-dışı topraklara taşıma görevi şeklinde yeniden doğmuştur. Eski zamanların medeniyet taşıyıcıları bunu farklı milletlerin yurtlarına göç edip oralarda yaşayanları kültürel değişikliğe sokma şeklinde yürütürken, şimdinin medeniyet taşıyıcılığı ise Türkiye'yi Batı'dan alınan bilimler ve fikirlerin başarıyla gerçekleştirildiği bir laboratuvar olarak başka Doğulu milletlerin örnek almasını sağlamak şeklinde uygulanacaktır. Bu nedenle taşıyıcılık misyonu konusunu doğru anlamak için önce erken Cumhuriyet dönemi tarih tezlerinde Türklere biçilen uygarlık götürme misyonunu doğru anlamak, ardından dönemin elitlerinin, Doğulu olmayan milletlerin Batılılaşmasında Türklerin oynayacağı müspet role dair neler söylediklerine göz gezdirmek gerekmektedir.

Kemalizm'in önde gelen ideologlarından Tekinalp, Türk Tarih Tezi'ne bağlılığı neticesinde Türklerle irtibatlı saydığı Sümerlerden bahsederken onlara bir taşıyıcılık misyonu atfeder. Sümerlerin asırlar boyu dünyanın farklı yerlerine kültür götürdüğünü, Almanların 'Kültürtrager' terimiyle ifade ettiği gibi davrandıklarını ileri sürer (Tekinalp, 2012: 139). Atatürk döneminde dil çalışmalarında oynadığı rolle bilinen Agop Dilaçar, Atatürk'ün tarih görüşünü açıklarken benzer bir noktaya temas eder: Akdeniz çevresinde yapılan bir kazıda alt tabakalarda uzun kafalı iskeletlere tesadüf edilirken daha üst ve maden uygarlığına tekabül eden tabakalarda ise yuvarlak kafalı iskeletlerin bulunması, üstün medeniyeti getirenin yuvarlak kafalı bir ırk olduğunu ispat etmektedir. Bu yuvarlak kafalı ırkın anayurdu, Orta Asya'dır ve maden uygarlığı tüm dünyaya Türklerin ilk vatanından yayılmıştır

(Dilaçar, 1969: 41). Maarif vekili Esat (Sağay), I. Türk Tarih Kongresi'ni açış nutkunda başka insanlar ağaç ve kaya kovuklarında yaşam sürmekte iken Türklerin Orta Asya'da madenleri işlemek, hayvanları evcilleştirmek, çiftçiliği başlatmak gibi başarılar sergilediklerini ileri sürer ve Hitit, Sümer, Mısır, Roma gibi medeniyetlerin temellerinin Türk göçleriyle atıldığını savunur. Ona göre Türkler, artık medeniyet seviyesini takdir etmekte oldukları Avrupa'yı bir zamanlar mağara hayatından kurtarmışlardır (Sağay, 1992: 250-251).

Türklerin eski çağlarda olduğu varsayılan medeniyet misyonerliğinin modern çağlarda Batı medeniyetini yayma vazifesi ile yer değiştirdiğine türlü yazılarda tanıklık etmek mümkündür. Mehmet İzzet, 1927 yılında kaleme aldığı bir yazıda Türk'e Batı medeniyetini Doğu'da tanıtmaya görevini yüklemektedir. Yazar, Türklerin tarih sahnesinde bir figüran seviyesinde kalmaması ve kendisine yeni bir ideal bulması lüzumundan dem vururken, pek çok Müslüman ve Doğulu milletlere Batı medeniyetinin hedeflerini tanıttırmanın Türkler olduğuna işaret etmektedir. Dahası, sosyolog Levi-Brühl'ün, Doğulu ulusların uyanışında Türklerin önemli bir rol oynayacağını ileri süren sözlerini alıntılarında ve Türk'ün Doğu'daki yeni misyonunun Doğu milletlerinin fikrî gelişimine dair olduğunu savunmaktadır. Ona göre "Vazifemiz de bu şerefli role lâyık olduğumuzu isbat eylemektir" (Mehmet İzzet, 1992: 211). Mehmet İzzet'in yazısı üzerine Mehmet Emin Erişirgil'in kaleme aldıklarında da aynı havayı solumak mümkün: Müellif, inkılapların en mühim temelini Batı medeniyetinden alınan fikir ve inançlar olduğunu hatırlattıktan sonra, Türk'ün görevinin bu bilimsel ve çağdaş düşünceleri onlardan habersiz coğrafyalara nakletmek olduğunu savunmaktadır. Bu sayede Türkiye, Doğu'nun bilim merkezi olacak ve insanlık âlemi içerisinde değerli bir konuma sahip olacaktır. Doğu milletlerine gitmeleri gereken yolu işaret eden Anadolu Türkü, Doğu'da gerçek bir rehber rolünü oynayabilmek için lazım gelen modern ve bilimsel inanışların Türkiye'de bulunmasını temin etmek durumundadır (Erişirgil, 1992: 213-214).

Türkiye'deki inkılapların Doğu memleketlerine yayılması arzusu, erken Cumhuriyet elitleri için teorik bir fantezi derecesinde kalmış değildir. İşin pratiğe yansıyan boyutları, kimi zaman Doğu ülkelerini Türkiye'ye bağlayan altyapı çalışmalarında, kimi zamansa Doğulu aydınların Türkiye'ye yönelik ilgisinde kendini gösterir. Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, Ergani-Diyarbakır demiryolunu açarken yaptığı konuşmada, demiryolunun İran ve Irak demiryolları ile birleşeceğini belirtirken önceki paragraflarda aktarılanlara benzer bir tespit yapmayı zaruri görür: Eski zamanlarda Doğu ürünlerini Musul'a götüren

kervanların geçiş noktası olan Diyarbakır ve çevresi, artık Batı medeniyetinin Doğu'ya taşınma ve yayılma merkezi olacak, 20. yüzyıl teknolojisi ve ilerlemeleri demiryolları üzerinden iletilecektir (Tekinalp, 2012: 275). Çetinkaya'nın bahsi geçen ifadelerini eserinde alıntılıyan Tekinalp, Kemalist inkılapların Müslüman ülkelere tesirini anlatırken Mısırlı, İranlı ve Afgan aydınların kiblesinin artık Mekke değil Çankaya olduğunu, Peygamber'in ümmetinin onun kutsal emanetlerinin çekimine değil, Çankaya'dan fıskıran nurların çekimine yöneldiklerini ileri sürer (Tekinalp, 2012: 270).

Sonuç

Bu çalışmada, erken Cumhuriyet dönemi elitlerinin Batı kavramına bakışı dönemin kaynakları ışığında özet olarak aktarılmaya çalışıldı. Bunun için söz konusu elitlerin Batı'ya dair görüşleri üç temel başlık altında işlendi: Kabul ve takdir, temkin ve şüphecilik, taşıyıcılık misyonu. Kabul ve takdir, erken Cumhuriyet elitlerinin Batı uygarlığına dair olumlu değerlendirmelerine karşılık gelmektedir. Bu değerlendirmeler, Batı uygarlığını Türkiye'nin ilerlemesi gereken ana rota olarak değerlendirmekte ve Batı uygarlığının diğer uygarlıklara üstünlüğüne dikkat çekmektedir. Temkin ve şüphecilik, Batı uygarlığına dair negatif değerlendirmeleri kapsayan bir başlıktır. Bu negatif değerlendirmeler, Batı dünyasında farklı sınıflar arasında yaşanan iç çelişkilerin patlama noktasına geldiği tezi kadar, sömürgeleştirilmiş memleketlerin Batılı ülkelere karşı ayaklanmalara giriştiği hususuna da özel bir anlam atfetmektedir. Taşıyıcılık misyonu ise, Batı uygarlığını ulusça benimsemenin ötesine geçen ve başka Doğu memleketlerine Türkiye üzerinden Batılılaşma ihraç etmenin altını dikkatle çizen değerlendirmeleri ihtiva eden bir içeriğe sahiptir.

Erken Cumhuriyet elitlerinin Batı konusundaki metinlerine yansıyan imgeler bize ne söylemektedir? Bu konuda varılacak birinci sonuç, erken Cumhuriyet devri literatürünün Batı imgesinin tek tip olmadığıdır. Oluşturulan imgelerin kimisi negatif, kimisi pozitif ağırlıklıdır. Dolayısıyla dönemin elitlerinin Batı'ya yalnızca tek bir pencereden baktıkları söylenemez. Sonraki dönemlerde daha çok –ilhamını *Kadro*'dan alan- *Yön* çevresinden yetişen yazarlar kuşağının savunduğuna tanıklık edilen, Batı'ya karşı şüpheli –yer yer aleyhtar- Kemalizm çizgisinin, Kemalizm'in doğuş dönemlerindeki damarlardan yalnızca bir tanesini temsil ettiği söylenebilir. Aynı şekilde Kemalizm'i salt Batı uygarlığına geçiş yoluyla çağdaşlaşma temelinde anlayan yorumlar da Kemalizm'in erken dönemlerindeki tüm anlaşılma şekillerini ku-

şatmamaktadır. Esas olan, Kemalizm'in daha başlangıcından itibaren her iki tür yorumu da içinde barındıran bir şemsiye olarak değerlendirilmesidir.

Erken Cumhuriyet elitlerinin Batı'ya dair imgelerinin irdelenmesinden varılan ikinci sonuç, bir çeşit uygarlık ihracı fikrinin kendini göstermesidir. Yeni kurulan rejimlerin kendini ihraç etme çabası, Fransa, Rusya ve İran örnekleri ışığında iyi bilinen bir olgudur. Türkiye'de 1923 yılında kurulan rejimin başka memleketlere ihracı meselesi de bu bağlamda bir istisna değildir. Dönemin kaynakları, elitlerin Batı uygarlığını Türkiye üzerinden başka Doğu memleketlerine ihraç çabasının düşünsel çerçevesini sunmaktadır. O halde Türkiye'nin yeni rejiminin de –Rusya, İran ve Fransa gibi memleketlerin yöntemlerine başvurmakla birlikte- kendini ihraç etme gayretinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu gayret, kendi içinde inkılapları başarıyla uygulamak suretiyle diğer ülkelerin bir model olarak ilgisini çekme çabası şeklinde kendini göstermiştir. Dolayısıyla bir nevi 'barışçıl rejim ihracı' –daha doğrusu 'medeniyet ihracı'- olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir.

Erken Cumhuriyet elitlerinin Batı imgelerinden çıkarılan üçüncü sonuç, *Kadro* çizgisinin Kemalizm'i antiemperyalist bir bağlamda yorumlarken neredeyse Batılılaşma kavramının sınırlarını zorlama derecesine gelmesidir. Esasen bu durumun tek delili, Aydemir'in burada yer verilen ve Fransız İhtilali'ni dahi içine alan şüpheliği değildir. Daha önce *Kadro* ve *Yön* dergilerinin tarihsel bağlantılarını anlatan bir yazıda, *Kadro* yazarı Vedat Nedim Tör'ün Batı siyasal düşüncesinin temel fikirlerinden 'toplum sözleşmesi' fikrini Fransız İhtilali'ni meşrulaştırmak için uydurulmuş bir teori ilan etmesinden söz etmiştik. Tör'e göre bu kavram, devlet mefhumunun itibarını sarsmaktaydı (Güngördü, Şubat-Mart 2019: 20). Görüldüğü üzere *Kadro* çizgisinde yer yer Batılılaşma paradigmasından kopma eğilimleri kendini göstermektedir. Bu konu, *Kadro* ve onun izinden gelen *Yön* akımının değerlendirilmesi için kullanışlı bir konu başlığı olabilir.

Son olarak, araştırmacılara bazı önerilerde bulunmak yararlı olacaktır. Sözgelimi erken Cumhuriyet dönemi elitlerinin Batı'ya bakışındaki farklı imgeleri değerlendiren bu çalışmanın bir benzeri, Batı ülkelerinin erken Cumhuriyet elitlerine bakışı üzerinden gerçekleştirilebilir. 1920'lerin ve 1930'ların Batı memleketlerindeki elitlerin yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'ne bakışlarında ortak noktalar var mıdır? Var ise bunlar nelerdir? Ayırıştıkları noktalar hangileridir? Tüm bu konuları değerlendiren çalışmalar yapmak literatüre ciddi katkılar sunacaktır. Bundan başka, bu çalışmada *Kadro* üzerinden örneklenen, Kemalizm'in Batılılaşma paradigmasının ötesine geçen yorumlarının

sonraki dönemlerde kendini sürdürüp sürdürmediği, sürdürdü ise ne-relerde devam ettiği meselesi, araştırmacılar için yanıtlamaya değer bir soru olarak görülmelidir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. 2013. *Üç Medeniyet*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Aykut, Ş. 2008. *Kamâlizm (CHP Programının İzahı)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Behçet Kemal. *İkinci Teşrin 1932. Milyonların marşı*. Kadro Aylık Fikir Mecmuası, 11, 41.
- Belge, M. 2011. *Militarist Modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. 2017. *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dilaçar, A. 1969. *Atatürk'ün Ölümünden Sonraki Yengisi, Atatürk'e Saygı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erişirgil, M. E. 1992. *Türk'ün Rolü, Atatürk Devri Fikir Hayatı I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Günel, N. 2010. *Dersim İsyanı*. İstanbul: Paraf Yayınları.
- Güngördü, O. B. Şubat-Mart 2019. İdeolojileşme Yolunda Kemalizm'in Kadro'su ve Yön'ü. *Türkiye Notları*, 3, 17-22.
- Habil Adem. 2010. *Mustafa Kemallerin Kitabı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mehmet İzzet. 1992. *Türk'ün Rolü, Atatürk Devri Fikir Hayatı I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sağay, E. 1992. *Maarif Vekili Esat Beyefendi'nin Açma Nutku, Atatürk Devri Fikir Hayatı II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şevket Süreyya. *Mayıs 1934. Biz Avrupanın hayranı değil, mirasçısıyız!* Kadro Aylık Fikir Mecmuası, 29, 43-46.
- Tekinalp. 2012. *Kemalizm*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları. *Türk Tarihinin Ana Hatları*. 1999. İstanbul: Kaynak Yayınları.